

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΚΣΤ' ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

27 - 29 Μαΐου 2005

Πρακτικά

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2006

Σπύρος Χρ. Καρύδης

*Κανονισμοί λειτουργίας τῶν μοναστηριῶν τοῦ Ἰόνιου χώρου
(16ος-19ος αἰώνας)*

Μέ την ανακοίνωση αυτή επιδιώκεται η γνωστοποίηση της έρευνας, πού διεξάγεται στα 'Ιστορικά 'Αρχεία τών νησιών του 'Ιονίου και στα αρχεία τών εκεί σωζομένων μοναστικών συγκροτημάτων, και έχει ως στόχο τόν έντοπισμό και τή δημοσίευση τών κανονισμών λειτουργίας τών μοναστηριών του 'Ιονίου χώρου, πού συντάχθηκαν και τέθηκαν σέ εφαρμογή κατά τή χρονική περίοδο από τόν 16ο έως τά μέσα του 19ου αιώνα. 'Ως «κανονισμοί λειτουργίας» δέν νοούνται έδω περιοριστικά τά μοναστηριακά τυπικά και οί κτητορικές διαθήκες, αλλά και κάθε άλλο κανονιστικού χαρακτήρα κείμενο, όποιασδήποτε προέλευσης (από κτήτορες, εκκλησιαστικές και πολιτειακές αρχές), τό όποιο αναφέρεται σέ συγκεκριμένο μοναστήρι ή στό σύνολο τών μοναστηριών μιās περιοχής ή όλόκληρου του 'Ιονίου χώρου.

Οί χωροχρονικές παράμετροι της έρευνας καθορίστηκαν ως άνωτέρω για τούς ακόλουθους λόγους:

'Ως προς τόν χρόνο, διότι δέν έχουν σωθει κανονιστικά κείμενα-για κανένα μοναστήρι του 'Ιονίου παλαιότερα του 16ου αιώνα, ή δέ Ένωση τών νησιών μέ τήν 'Ελλάδα τό 1864 επέφερε τήν επέκταση τών νόμων και κανονισμών του τότε 'Ελληνικού Βασιλείου και στα 'Επτάνησα, μέ συνέπεια τήν εξαφάνιση τών ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τόπου.

'Ως προς τήν έκταση, ή επιλογή του 'Ιονίου νησιωτικού χώρου ως συνόλου καθορίστηκε από τίς κοινές τύχες τών νησιών, ιδιαίτερα από τόν 17ο αιώνα και έξής. Βέβαια στήν επιλογή αυτή θά μπορούσε νά άσκηθει κριτική, δεδομένης της πολυδιάσπασης πού παρουσιάζει ό 'Ιόνιος χώρος όχι μόνον γεωγραφικά, αλλά έπίσης διοικητικά και εκκλησιαστικά κατά τήν έξεταζόμενη περίοδο. Πιστεύω όμως ότι ό κοινός ξένος κυρίαρχος, πού επηρεάζει τή ζωή και τίς έξελίξεις στον χώρο του 'Ιονίου από τόν 14ο αιώνα και έξής, του προσδίδει όμοιομορφία. 'Ιδιαίτερα μάλιστα από τό τέλος του 17ου αιώνα τά 'Ιόνια νησιά, μέ τήν προσθήκη της Λευκάδας στίς βενετικές κτήσεις και τήν ύπαγωγή τών Κυθήρων στή δικαιοδοσία του Γενικού Προβλεπτή Θαλάσσης, αποτέλεσαν ένιαία επικράτεια αποκτώντας έτσι ένότητα γεωγραφική και πολιτική ποί' ούδέποτε είχαν στό παρελθόν. 'Η ένότητα αυτή έμελλε νά συνεχιστεί και μετά τήν κατάλυση της βενετικής Δημοκρατίας κατά τή σύντομη περίοδο της 'Επτανήσου Πολιτείας και στή συνέχεια κάτω από τήν άγγλική προστασία.

Πέραν τούτου, τό ίδιο τό θέμα, στήν εκκλησιαστική του διάσταση, υπερβαίνει τά στενά γεωγραφικά όρια του κάθε νησιού και χρήζει συνολικής

άντιμετώπισης. Άλλωστε, στή μορφολογία τοῦ νησιωτικοῦ συμπλέγματος τοῦ Ἴονίου, ἡ θάλασσα δέν ἀποτελεῖ παράγοντα ἀπομόνωσης τῶν πληθυσμῶν τῶν νησιῶν, ἀλλά γέφυρα ἐπικοινωνίας τόσο τῶν νησιῶν μεταξύ τους ὅσο καί μέ τίς ἀπέναντι ἠπειρωτικές ἀκτές. Ἡ εὐκολία μετακίνησης τῶν ἀνθρώπων ἀπό νησί σέ νησί ἔδινε τή δυνατότητα γιά τή δραστηριοποίηση μοναχῶν ἢ ἱερομονάχων σέ μοναστήρια ἐκτός τῆς γενέτειράς τους, τά ὁποῖα λειτουργοῦσαν προφανῶς μέ κανονισμούς ἀντίστοιχους, ἄν ὄχι ὁμοίους, μέ ἐκείνους τῶν δικῶν τους νησιῶν, ὅπου μετέφεραν τίς μοναστικές τους ἐμπειρίες καί συντελοῦσαν στήν τόνωση καί στόν ἐμπλουτισμό τοῦ μοναστικοῦ βίου. Σημειῶνω ἐνδεικτικά τήν παρουσία τοῦ ἱερομονάχου Ἄνθιμου Μελέτη ἀπό τήν Κεφαλονιά ὡς ἡγουμένου στή μονή τῆς Θεοτόκου Ἄρκουδιλα τῆς Κέρκυρας, τήν ἴδρυση τῆς μονῆς Πλατυτέρας στήν Κέρκυρα ἀπό τόν Λευκαδίτη ἱερομόναχο Χρῦσανθο Συρόπουλο καί τήν ἐπάνδρωση τῆς πρώτης μοναστικῆς ἀδελφότητος μέ Κεφαλονίτες κυρίως μοναχοῦς, τήν ἴδρυση τῆς μονῆς Κηπουριῶν στήν Κεφαλονιά ἀπό τόν Κερκυραῖο ἢ Παξιινό ἱερομόναχο Χρῦσανθο Πετρόπουλο.

Ἐπίσης, ἡ γειτνίαση τῶν νησιῶν τοῦ Ἴονίου καί οἱ ποικίλες ἐπαφές πού ἀναπτύσσονται μέ τόν λοιπό ἑλληνικό χῶρο λειτουργοῦν ἐνοποιητικά καί παράλληλα συντελοῦν στόν ἐμπλουτισμό τῆς παράδοσης. Ἄλλωστε οἱ διαφορετικές κυριαρχίες στόν ἑλληνικό χῶρο –τουρκική, λατινική καί μετέπειτα βενετική– δέν συνιστοῦσαν στεγανά, καί φυσικά δέν παρεμπόδιζαν τίς μετακινήσεις τῶν ἀνθρώπων ἀπό τή μιά πλευρά στήν ἄλλη. Ἡ συνεχῆς αὐτή ἐπικοινωνία, πέρα ἀπό τίς πιθανές διαφοροποιήσεις πού ἐπέφερε στή φυσιογνωμία τοῦ κάθε νησιοῦ, ὀφειλόμενες στή γειτνίαση μέ συγκεκριμένες περιοχές τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἑλληνικοῦ χῶρου, συντελοῦσε στήν ἀνανέωση τοῦ πληθυσμοῦ τῶν νησιῶν καί στήν ἀδιάκοπη μετάληψη τῶν ἐμπειριῶν, τῶν ἰδεῶν καί τῶν ἐξελίξεων καί ἀπό τά δύο μέρη.

Σήμερα στίς πέντε μητροπόλεις τῶν νησιῶν καταγράφονται 38 μοναστήρια καί ἡσυχαστήρια. Ἡ μοναστηριακή ὁμως πραγματικότητα τῆς περιόδου πού ἐξετάζεται, ὅπως αὐτή ἀποτυπώνεται στίς πηγές καί στήν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία, εἶναι πλουσιότερη ἀπό τή σημερινή, ἀφοῦ περιλαμβάνει περισσότερα ἀπό 100 μοναστήρια. Ὁ ἀριθμός αὐτός θά μποροῦσε μάλιστα νά μεγαλώσει πολύ περισσότερο μέ τή συμπερίληψη καί ὄλων ἐκείνων τῶν πρόσκαιρων μοναστικῶν συσσωματώσεων πού ἀπαντοῦν στίς πηγές.

Στήν ἔρευνα καί στήν καταγραφή τῶν κανονισμῶν περιλαμβάνονται ὄλες

οἱ μοναστικές κοινότητες, ἀκόμη καί τὰ πρόσκαιρα μοναστικά συντροφιᾶσματα, ἐφόσον βέβαια στηρίζουν τή νομιμοποίηση ἢ τή λειτουργία τους σέ πράξεις, στίς ὁποῖες ὑπάρχουν ρυθμιστικοί κανόνες τῆς μοναστικῆς ζωῆς.

Ἀπό τή διερεύνηση τῆς ὑπάρχουσας βιβλιογραφίας διαπιστώθηκε ὅτι γιά τά περισσότερα μοναστήρια τοῦ Ἰόνιου χώρου λείπουν οἱ εἰδικές μονογραφίες. Σέ ἐλάχιστες ἐπίσης ἀπό τίς ὑπάρχουσες μελέτες δημοσιεύονται ἢ μελετῶνται συστηματικά οἱ κανονισμοί λειτουργίας τῶν μονῶν, ἀφοῦ στίς περισσότερες τό βάρος πέφτει στήν ἴδρυση, στήν ἱστορική πορεία, στήν προσωπικότητα τοῦ ἰδρυτῆ, στούς μοναχοὺς καί ἡγουμένους, στά οἰκοδομήματα, στίς ἀνοικοδομήσεις, στόν ζωγραφικό διάκοσμο, στά κειμήλια καί στίς βιβλιοθήκες.

Κανονιστικά κείμενα ἔχουν ἕως τώρα δημοσιευτεῖ γιά τά κερκυραϊκά μοναστήρια τῆς Ὑ. Θ. Δικαίας Συναράδων, Ὑ. Θ. Παλαιοκαστρίτσας, Ὑ. Θ. Ὑψηλῆς Μαγουλάδων, Ὑ. Θ. Πλατυτέρας Σαρόκκου, Ὑ. Θ. Εὐαγγελίστριας Εὐρωπούλων καί Ἀγίας Τριάδας Ἀργυράδων, ἐνῶ εἶναι ὑπό ἔκδοση οἱ κανονισμοί τοῦ ἄλλοτε μοναστηριοῦ τῆς Ὑ. Θ. Ἀγραφῶν.

Ἀπό τόν ὑπόλοιπο Ἰόνιο χώρο ἔχουν δημοσιευτεῖ κανονισμοί πού ἀφοροῦν στή μονή Ἀγίου Γεωργίου Κρημνῶν Ζακύνθου καί στή μονή Μυρτιδίων Κυθήρων.

Σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τά διατάγματα καί τίς ἀποφάσεις τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, γιά μέν τήν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας τμήμα τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ ἔχει ἀποθησαυριστεῖ στή Συλλογή τῶν Ἐπιχώριων Νόμων τοῦ G. Rojago, ἐνῶ γιά τόν 19ο αἰῶνα σημαντικό μέρος ἀπό τά διατάγματα καί τίς ἀποφάσεις εἶτε ἔχει δημοσιευτεῖ αὐτοτελῶς εἶτε περιέχεται στήν Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Ἰονίων Νήσων. Ἐνα σημαντικό ὁμως μέρος παραμένει ἀνέκδοτο.

Στό ὑλικό αὐτό σήμερα προστίθεται μιά σημαντική σέ ὄγκο συλλογή κανονιστικῶν κειμένων, προϊόν ἔρευνας στό Ἱστορικό Ἀρχεῖο τῆς Κέρκυρας, ἢ ὁποία ἀναφέρεται στίς μονές: Ἀγίας Αἰκατερίνης στή Χώρα, Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου στούς Καρουσάδες, Ἀγίου Παντελεήμονος στόν Κάτω Γαρούνα, Ἀγίων Θεοδώρων στή Στρατιά, Παντοκράτορος εἰς τοῦ Κερνουσίου στό Νεοχώρι, Παντοκράτορος στή θέση Πετάσωνας στό Περιβόλι, Προφήτη Ἡλία στήν Κορακιάνα, Ὑ. Θ. Ἀναφωνήτριας στή Χώρα, Ὑ. Θ. Βλαχέρνας στόν Σταυρό, Ὑ. Θ. Ἀρκουδίλα στόν Κάβο, Ὑ. Θ. Ζωοδόχου Πηγῆς καί Ἀγίου Σπυρίδωνος στήν Ἀστρακερή (Καρουσάδες), Ὑ. Θ. Ζωοδόχου Πηγῆς στούς Καστελλάνους Μέσης, Ὑ. Θ. Ζωοδόχου Πηγῆς στήν Κρεβα-

τζούλα (Κορακιάνα).

Ἡ συλλογή αὐτή εὐελπιστοῦμε ὅτι σύντομα θά ἐμπλουτιστεῖ καί μέ ὕλικό προερχόμενο καί ἀπό τά ἄλλα νησιά. Εἶναι, πάντως, ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδύνατο νά ἀνευρεθοῦν κανονιστικά κείμενα γιά τό σύνολο τῶν μοναστηριῶν πού μαρτυροῦνται στά νησιά τοῦ Ἰονίου διότι, ἀφενός μεγάλο μέρος τοῦ ἔως τά μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα σωζόμενου ἀρχαίου ὕλικου χάθηκε, ἐξαιτίας τῶν καταστροφῶν πού ὑπέστησαν τά νησιά Ζάκυνθος καί Κεφαλονιά στούς σεισμούς τοῦ 1953, καί ἀφετέρου διότι πολλές μοναστικές κοινότητες φαίνεται πώς δέν διέθεταν κανέναν ἀπολύτως κανονισμό.

Ἡ σημασία τῶν ἐγγράφων τούτων εἶναι διττή. Ἀφ' ἑνός ἀποτελοῦν τήν κατ' ἐξοχήν πηγή γιά τήν ἱστορία τῆς κάθε μονῆς ξεχωριστά καί ἀφ' ἑτέρου παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες στήν ἐρευνα τῆς ὀργάνωσης καί τῆς λειτουργίας τῶν μοναστηριῶν στόν Ἰόνιο νησιωτικό χῶρο. Ἡ συγκρότηση ἑνός corpus τῶν κανονισμῶν αὐτῶν, μέ τή συγκέντρωση τοῦ γνωστοῦ ἔως τώρα ὕλικου καί τήν προσθήκη νέου ἀνέκδοτου, ἀποτελεῖ τόν τελικό στόχο τῆς ὅλης προσπάθειας μέ τήν ἐλπίδα νά ἀποτελέσει ἐργαλεῖο ἀναφορᾶς γιά ἄλλες εἰδικότερες προσεγγίσεις στά μοναστηριακά πράγματα τοῦ τόπου.